

Zaštita industrijske baštine na primjeru Tvornice strojeva i ljevaonice metala „Braća Ševčik“

Mirna Ratkajec

Mirna Ratkajec
10340 Vrbovec, Vukotinovićeve 7
ratkajecmirna@gmail.com

Prethodno priopćenje/Preliminary
communication

Primljen/Received: 25. 06. 2014.

UDK:
725.42.025.3(497.5 Zagreb)

DOI:
<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2014.16>

SAŽETAK: Tvornica strojeva i ljevaonica metala „Braća Ševčik“ važan je primjer zagrebačke međuratne industrijske baštine, koja je početkom 2014. godine srušena. U radu je rekonstruirana povijest gradnje i pregradnje tvornice te je iznesena arhitektonska analiza tvorničkog kompleksa. Također se govori o problemima u zaštiti industrijske baštine, osobito s osvrtom na međunarodnu regulativu zaštite industrijske baštine i Povelju iz Nizhny Tagila.

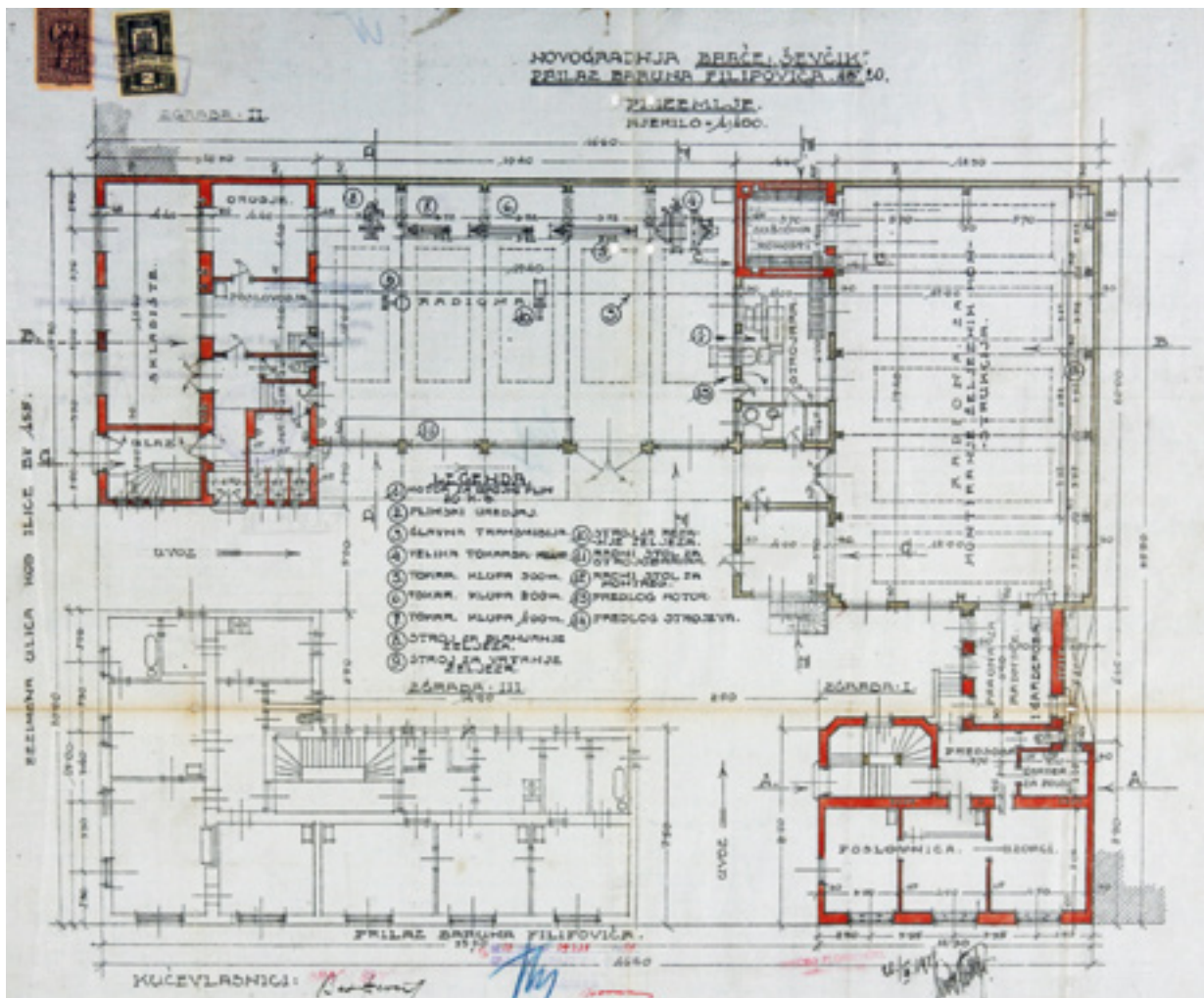
KLJUČNE RIJEČI: *Industrijska baština, Zagreb, Tvornica strojeva i ljevaonica metala „Braća Ševčik“, TICCIH (Međunarodni odbor za zaštitu industrijske baštine), Povelja iz Nizhny Tagila*

Rušenje zagrebačkog kompleksa Tvornice strojeva i ljevaonice metala „Braća Ševčik“ sredinom siječnja 2014. godine,¹ bilo je poticaj da se u ovom članku iznese pregled njezine povijesti gradnje i pregradnje.² Iako je tvornica bila dijelom zagrebačke industrijske baštine, to nažalost nisu prepoznale mjerodavne institucije za zaštitu kulturne baštine.

Gradnja tvornice počela je 1922. godine, a do sredine 20. stoljeća sklop je više puta bio dograđivan, uz nekoliko većih arhitektonskih proširenja. Sklop tvornice činile su upravne zgrade, radionice, skladišta i manje pomoćne građevine. Najstariji dio, sagrađen u jugozapadnom dijelu tvorničkog kompleksa, sastojao se od dvokatne skladišne zgrade, dviju prizemnih radionica, dviju manjih pomoćnih građevina te od šupa prislonjenih uz betonsku ogradu. U početku gradnje tvornice, dio grada u kojem je tvornica smještena (zapadni dio grada, okolica Zapadnog kolodvora) već je bio poprimio industrijski, periferni karakter, a nakon Drugog svjetskog rata ubrzani proces urbanizacije i

industrializacije bio je još intenzivniji. Najstarija tvornica na tom prostoru bila je Tvornica parketa i parna pilana, sagrađena još 1873. godine, a 1876.-1878. godine južno od pruge sagrađen je i Gradski vodovod. No sedamdesetih godina, a posebice devedesetih godina 20. stoljeća, u Zagrebu su zbog novih tendencija deindustrializacije i reurbanizacije šireg gradskog područja brojne tvornice ostale bez namjene. Njihova arhitektonska obilježja više ne odgovaraju suvremenim zahtjevima i standardima gradnje, rada i življenja, što ih čini teško upotrebljivima i financijski zahtjevnima za prenamjenu. Stoga su brojne tvornice, pa tako i Tvornica „Braća Ševčik“, počele propadati te se, radi gradnje novih objekata, ruše.

Ipak, budući da se od sredine sedamdesetih godina u zapadnoj Europi počinje promišljati o vrijednosti industrijskih sklopova kao segmentu kulturne baštine, osvijestila se potreba očuvanja primjera industrijskih građevina adekvatnim mjerama zaštite i prenamjenama. U Hrvatskoj su procesi očuvanja industrijske baštine još u začecima i

1. Nacrt prizemlja novogradnje „Braće Ševčik“ iz 1928. godine. Izvor: HR DAZG – 1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18.

Ground floor plan of Ševčik Brothers factory from 1928, source: State Archive in Zagreb, Collection of Building Documentation, City of Mainz St. 18

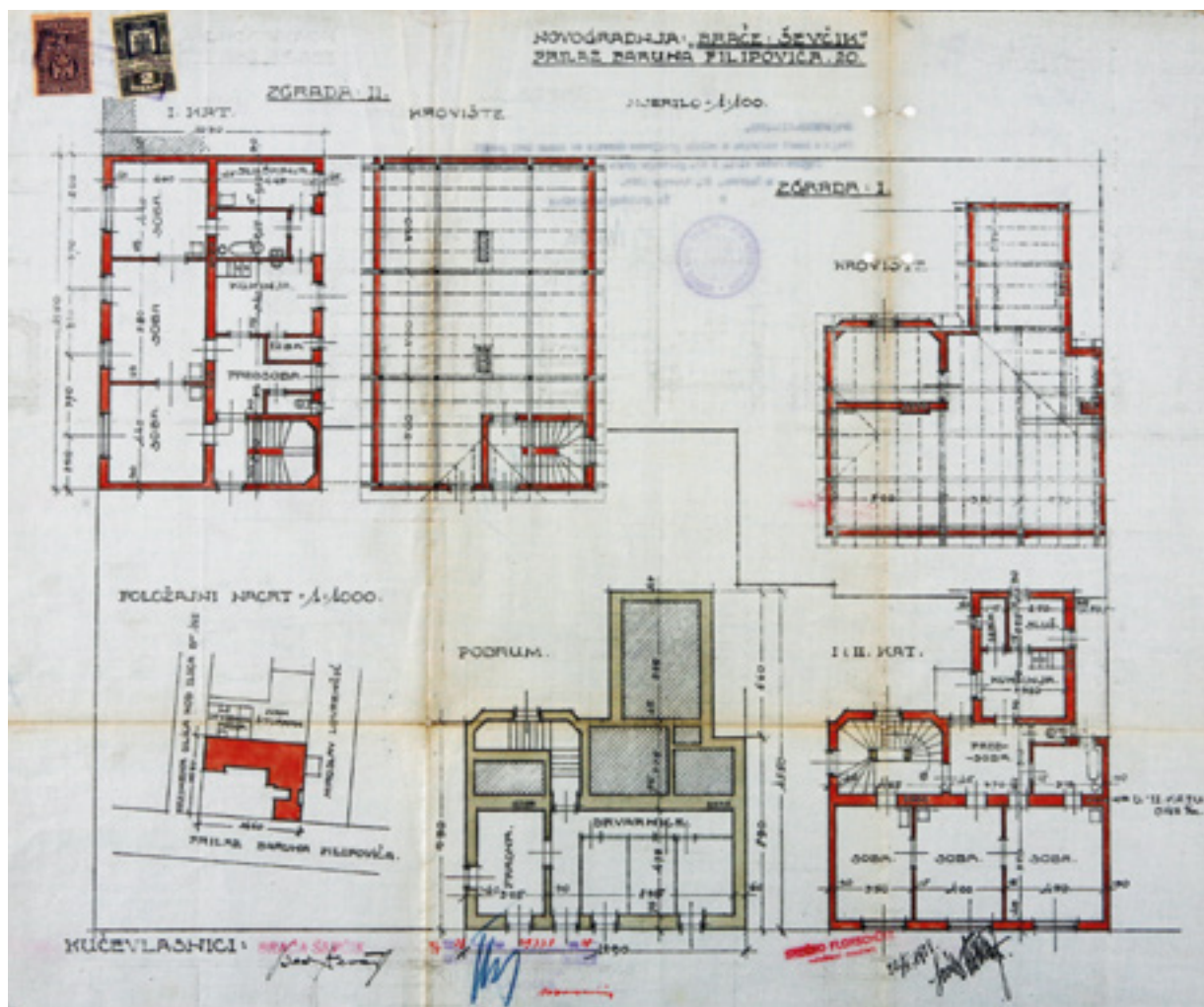
samo je nekoliko primjera adekvatne zaštite i prenamijene, dok većina tvornica i tvorničkih sklopova koji se više ne koriste propada.

O počecima industrijalizacije i širenja Zagreba potkraj 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća

Procesi industrijalizacije posljednja tri stoljeća bitno određuju ritam povijesnog razvoja. Tehnologija kao pokretačka snaga industrijalizacije postaje nositeljem važnih društvenih, ekonomskih i prostornih promjena. Potkraj 19. i početkom 20. stoljeća rađaju se nove znanstvene discipline, tradicionalni materijali se zamjenjuju novima (čelik, staklo, armirani beton), a masovna proizvodnja pridonosi razvoju novih modela organizacije života i rada, racionalizacije i funkcioniranja. Upravo su na industrijskim objektima prvi put isprobane i primijenjene nove tehnike i metode gradnje i konstrukcije, standardizacija i prefabrikacija te novi materijali, što je omogućilo velike raspone i tanke zidove, kao odgovor na promijenjene

zahtjeve industrijske proizvodnje.³ Engleska, u kojoj je počela prva industrijska revolucija, prva je iskusila sve stupnije tehnološkog razvoja industrije, mehanizirajući tekstilnu industriju nizom inovacija od 1760. do 1830. godine. Iz tog se razloga na zgradama manufakturna i tvornica u Engleskoj može pratiti razvoj konstruktivnih sustava i oblikovanja tvorničke proizvodnje te se mogu prepoznati prvi prototipovi tvorničkih zgrada, koji su se poslije primjenjivali diljem Europe i SAD-a. U industrijalizaciji Hrvatske najistaknutiji su ulogu, ponajprije zbog teritorijalnog opsega i broja stanovništva, imali sjeverna Hrvatska i Primorje, a najjača su industrijska središta bili Zagreb i Rijeka.

U Zagrebu je u drugoj polovici 19. stoljeća željeznička pruga utjecala na odabir smještaja novih tvornica. Dolaskom Južne željeznice (glavne austrijske magistrale koja je povezivala Beč i Trst) u Zagreb 1862. godine, počela se spontano oblikovati nova industrijska zona gradnjom niza tvorničkih pogona sjeverno i južno od željezničke

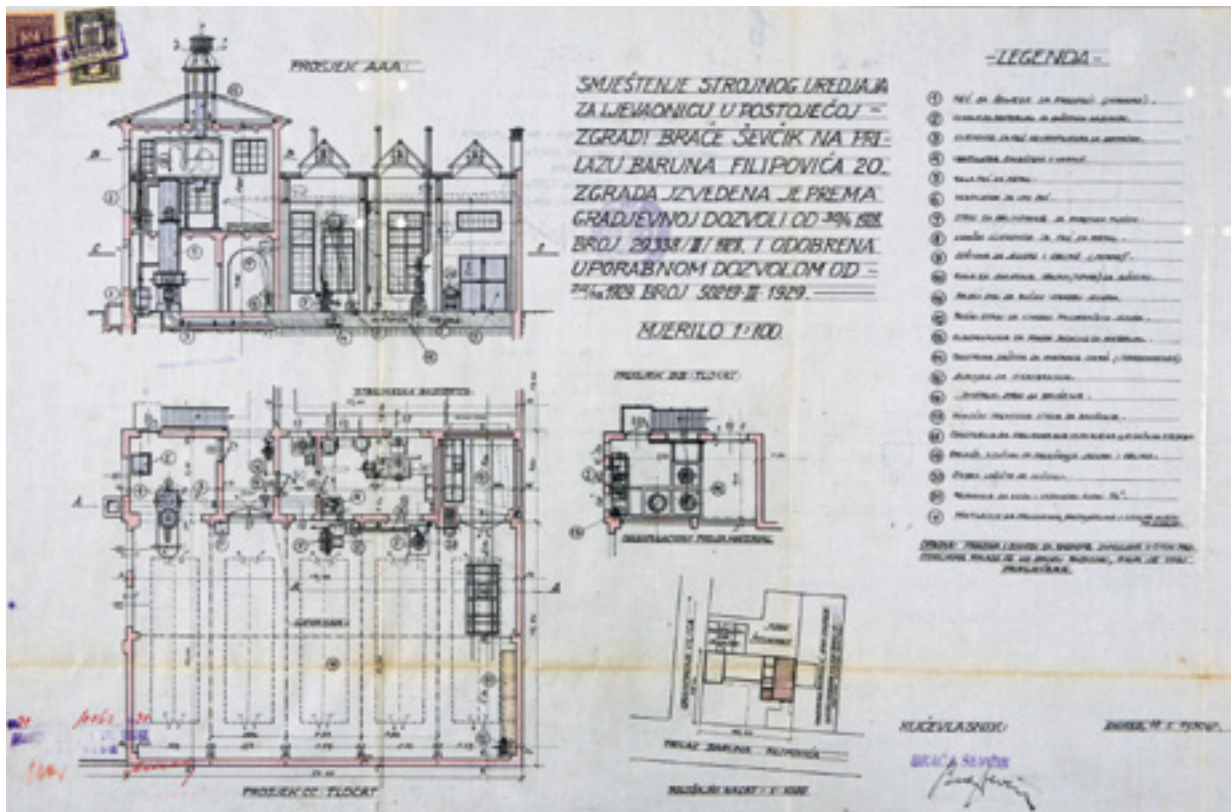
2. Nacrt novogradnje „Braće Ševčik“ iz 1928. godine - tlocrti prvog i drugog kata, krovišta, podruma i situacijski plan. Izvor: HR DAZG – 1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18.

Blueprint of the newly-built Ševčik Brothers factory from 1928, layouts of the first and second floor, roof, basement and the situation plan, source: State Archive in Zagreb, Collection of Building Documentation, City of Mainz St. 18

pruge.⁴ Izgradnjom odvojka Južne željeznice 1862. godine, u Zagrebu je izgrađen i Južni kolodvor (danas Zapadni kolodvor), nakon čega se u njegovoj široj okolici, na zapadnom dijelu grada, grade industrijski pogoni.⁵ Međutim, ne može se govoriti o nastanku industrijske „zone“, jer je izgradnja industrije počela gotovo spontano, neplanski, i prije izrade prvih generalnih regulatornih osnova. Najstarija tvornica na tom prostoru bila je Tvornica parketa i parna pilana, sagrađena 1873. godine, a 1876.-1878. godine južno od pruge sagrađen je Gradski vodovod. Odluka o premještanju pješačke vojarnje iz neposrednog središta grada na periferiju, u blizini Južnog kolodvora, odraz je tadašnje svijesti o očekivanom razvoju i potrebi širenja grada. Izgradnja pješačke, a uskoro i bataljunske vojarnje, nije poticala stambenu gradnju između Ilice i željezničke pruge, tako da su zapadni dio grada do 1918. godine obilježavali tvornički pogoni i radionice, substandardna periferijska gradnja i vojarnje.⁶ Potkraj 19. stoljeća ondje se grade veći industrijski pogoni: 1892. godine Tvornica

cikorije (slada) u Vodovodnoj, nasuprot Tvornici parketa i pokućstva, zatim se 1892.-1894. gradi Pivovara u Ilici, a 1895. godine južno od pruge gradi se Tvornica sapuna i kemijskih proizvoda. Godine 1907. na arealu Gradskog vodovoda gradi se električna centrala, „Munjara“. Pješačkoj i bataljunskoj vojarnji, koja se nalazila na zapadnom predjelu do gradske međe, dograđene su još četiri vojarnje, što je bitno obilježilo taj predio grada.

Prve regulatorne osnove nisu predviđale gradnje industrijskih zona, već su te zone nastajale spontano, potaknute blizinom željezničke pruge⁷ i Južnog kolodvora te činjenicom da se radi o gradskoj periferiji na zapadnom dijelu grada. Ipak, regulatorna osnova iz 1887. godine potvrdila je naslijeđenu situaciju tog predjela i dopustila nastavak gradnje industrijskih pogona. Ondje se 1922. godine, u već definiranom industrijskom okruženju počinje graditi i tvornica braće Ševčik. Prema podacima iz Državnog arhiva u Zagrebu, u to se vrijeme u istom gradskom bloku, odnosno na susjednoj parceli, Prilaz baruna Filipovića 18, grade

3. Smještaj strojnog uređaja za ljevaonicu u postojećoj zgradi „Braća Ševčik“ iz 1930. godine. Izvor: HR DAZG – 1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18.

Location of a machine device for the foundry in the Ševčik Brothers factory building in 1930, source: State Archive in Zagreb, Collection of Building Documentation, City of Mainz St. 18

zgrade za potrebe trgovačkog dioničarskog društva „Vestra“ 1921. godine, zatim Tvornica za pamučnu industriju d. d. 1924. godine, Tvornica soda-vode i pucavaca 1927. godine te 1931. autogaraža i mehaničarska radionica Vladimire Radković,⁸ što sve ukazuje na proizvodnu i gospodarsku djelatnost u međuratno vrijeme u tom dijelu grada.

Povijest gradnje i arhitektonske karakteristike Tvornice strojeva i ljevaonice metala „Braća Ševčik“

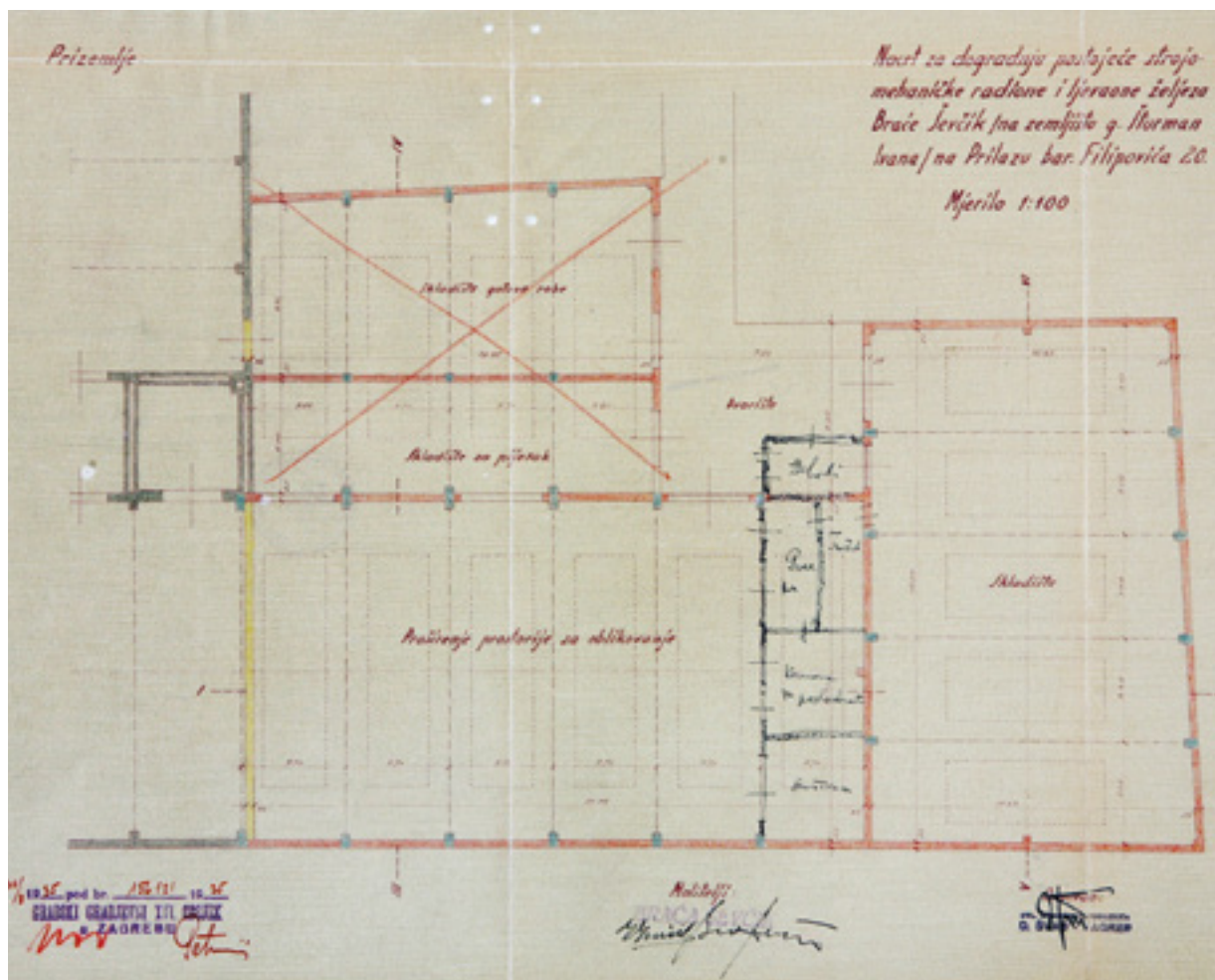
PRVA FAZA GRADNJE: 1922. – 1930.

Povijest gradnje Tvornice strojeva i ljevaonice metala „Braća Ševčik“ počinje 1922. godine, kad su braća Jaroslav i Vladimir Ševčik odlučili sagraditi strojarsku i mehaničarsku radionicu na adresi Prilaz baruna Filipovića 20 u Zagrebu (danas Ulica grada Mainza 20).⁹ Radionica u kojoj je bio obrt sagradena je kao provizorna drvena građevina te je u građevinskoj dozvoli uvjetovano da se nakon pet godina mora ukloniti. Sljedeće godine radionica je dograđena, a građevinska dozvola za dogradnju također je izdana na pet godina.¹⁰

Godine 1928. Jaroslav i Vladimir Ševčik odlučili su proširiti poslove i sagraditi nove tvorničke prostorije. Prema nacrtima iz te godine, na mjestu stare drvene radionice

bila je predviđena gradnja triju stambenih zgrada i dviju radionica. Stambene zgrade, jednokatnice i dvokatnice, te radionice trebale su se izvesti odmah, dok se treća stambena zgrada zbog velikih troškova cjelokupnog projekta planirala sagraditi poslije. Prema opisu iz zahtjeva za izdavanje građevinske dozvole, temelji stambenih zgrada trebali su biti od betona, zidovi od opeke, a krovovi prekriveni crijepom. Radionice su trebale biti izvedene u betonu, sa stropom od željeznih nosioca, prekrivenim drveno-cementnim krovom. Kao osnovna djelatnost tvornice navedena je proizvodnja strojnih dijelova i željeznih konstrukcija za mlinove, ciglane, pilane i sl. te popravak strojeva (sl. 1).¹¹

Usprkos planiranom, tvornica je u idućih godinu dana sagrađena u prilično smanjenom opsegu. Prema izvješću povjerenstvenog očevida za izdavanje uporabne dozvole iz 1929. godine,¹² sagrađene su samo radionice i prizemlje stambene jednokatnice (zgrada se nalazila uz Grahorovu ulicu, na zapadnom dijelu parcele), dok druga, dvokatna stambena zgrada, nije nikad sagrađena (trebala je biti građena uz Prilaz baruna Filipovića, današnju Ulicu grada Mainza, na jugoistočnom dijelu parcele). Sagrađena zgrada tlocrtno je bila pravokutnog oblika, okvirnih dimenzija 10,5 x 15,5 m, izvedena od opeke, s armiranobetonskim stropnim gredama i pločama te nadvojima. Krov je bio

5. Nacrt za nadogradnju prizemne poslovne zgrade „Braće Ševčík“ iz 1935. godine - položajni nacrt, tlocrt prizemlja, I. i II. kata i potkrovlja. Izvor: HR DAZG – 1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18.

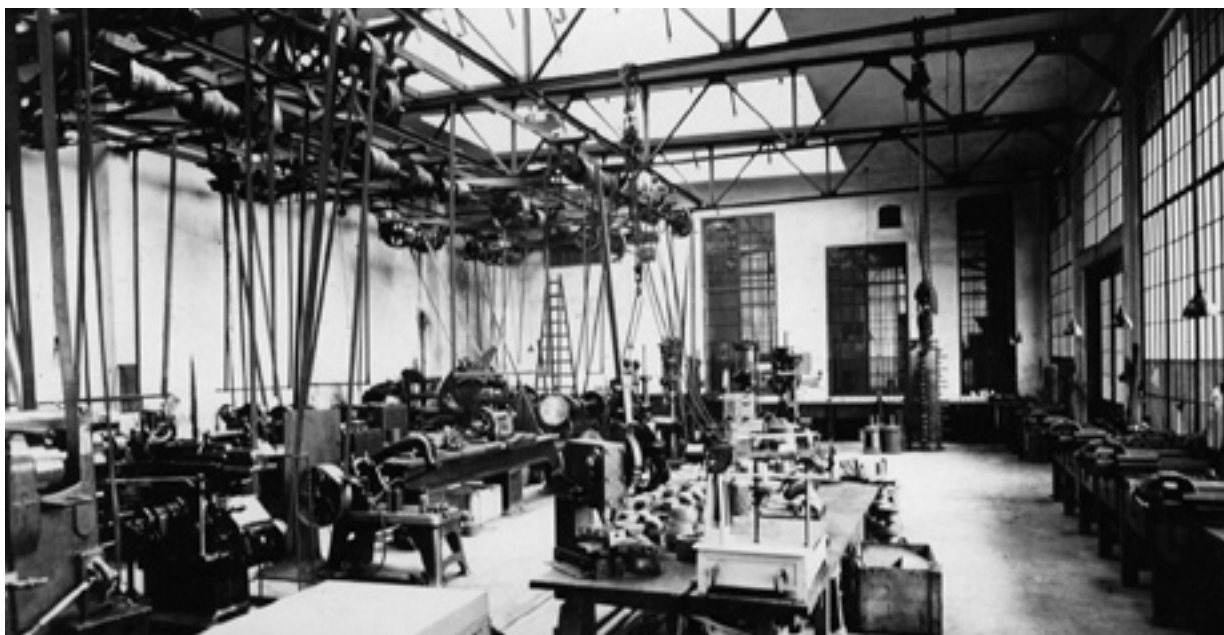
Blueprint for a superstructure on top of a single-storied Ševčík Brothers office building from 1935 – layout plan, layout of the ground, 1st and 2nd floor and the attic, source: State Archive in Zagreb, Collection of Building Documentation, City of Mainz St. 18

izveden kao kombinacija kosog drvenog krovišta nad polovicom zgrade, s nagibom prema ulici, i ravnog krova, armiranobetonske konstrukcije nad drugom polovicom. Prema nacrtima iz 1928. godine, zgrada je trebala imati dva ulaza, jedan s ulične strane, a drugi s dvorišne, no izveden je samo dvorišni ulaz. Osvjetljenje zgrade bilo je riješeno velikim prozorima koji se sastoje od metalne rešetkaste konstrukcije, s ispunom od jednostrukog stakla (sl. 8-9). Na dvokatnu skladišnu zgradu prema istoku se nastavljala strojarska radionica. Tlocrtno je bila pravokutnog oblika, okvirnih dimenzija 19,5 x 15,5 m, dužom stranom orijentirana u smjeru istok-zapad. Zidovi su bili betonski, a strop se sastojao od čeličnih rešetkastih nosača na koje se naslanja stropna konstrukcija od drvenih greda s obostranom daščanom oplatom, s donje strane žbukanom na trstiku, a s gornje strane prekrivenom tankom betonskom pločom. Osvjetljenje radionice bilo je zenitalno i bočno. Zenitalno osvjetljenje riješeno je poprečno postavljenim svjetlicima³ od dvostrešne čelične konstrukcije ispunjene staklom, a bočno je radionica bila osvijetljena velikim

4. Nacrt za dogradnju postojeće strojomehaničke radionice i ljevaonice željeza „Braće Ševčík“ iz 1935. godine - prizemlje. Izvor: HR DAZG – 1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18.

Blueprint for the expansion of the Ševčík Brothers machine works and iron foundry from 1935 – ground floor, source: State Archive in Zagreb, Collection of Building Documentation, City of Mainz St. 18

6. Unutrašnjost radionice Tvornice „Braća Ševčik“, fotografija. Izvor: MGZ, Zbirka fotografija, fotografskog pribora i razglednica.
Interior of the workshop in the Ševčik Brothers factory, source: Zagreb City Museum, Collection of Photographs, Photographic Equipment and Postcards

7. Crtež Tvornice „Braća Ševčik“ - pogled s jugozapada, crtež. Izvor: MGZ, Zbirka fotografija, fotografskog pribora i razglednica.
Drawing of the Ševčik Brothers factory – view from the southwest, source: Zagreb City Museum, Collection of Photographs, Photographic Equipment and Postcards

prozorima i dvokrilnim vratima, što je zauzimalo gotovo cijelu površinu južnog pročelja (sl. 10-12).

Spomenuto povjerenstvo za izdavanje uporabne dozvole iz 1929. također je ustanovilo da je bez građevinske dozvole sagrađen betonski ogradni zid visok 2,80 m, koji se proteže 33 m uz Prilaz baruna Filipovića (danas Ulica grada Mainza) i 20 m uz bezimenu ulicu (danas Grahorova ulica). Uza zid su nepredviđeno podignute drvene šupe pokrivene ljepenkom i drveno-cementnim krovom, koje su u vrijeme gradnje služile kao skladišta, odnosno spremišta građevinskog materijala. Šupe su trebale biti uklonjene nakon završetka gradnje, ali su se koristile sve do 2014.

godine, kad su uklonjene kao i sama tvornica. Godine 1928. na jugozapadnom su rubu sklopa neplanski sagrađene dvije prizemne građevine, vizualno čineći jednu cjelinu. Korištene su kao privremena poslovnica u vrijeme gradnje, nakon čega su trebale biti uklonjene. Zgrade ipak nisu uklonjene, već su srušene tek 2014. godine. Iz izjave braće Ševčik doznaje se da su dvokatna i jednokatna stambena zgrada zahtijevale izvedbu nepredviđeno dubokih temelja, što ih je dodatno financijski opterećivalo pa su odustali od gradnje.⁴ Na postojećim nacrtima iz 1928. godine,⁵ radionica na sjeveroistočnom dijelu parcele, uz koju je bila i strojarska radionica, označena je kao „radiona za

montiranje željeznih konstrukcija“, dok se prema „nacrtima za smještanje strojnog uređaja“ iz 1930. godine,¹⁶ u prostorijama namijenjenim za montiranje željeznih konstrukcija i rezervoara smješta „ljevaonica željeza i metala“ (sl. 2-3). Između njih bile su i strojarnica i sušionica.¹⁷ Radionica za montiranje željeznih konstrukcija bila je prvotno tlocrtno pravokutnog oblika, okvirnih dimenzija 12 x 19,5 m, dužom stranom orijentirana u smjeru sjever-jug, a poslije je, 1935., produžena prema sjeveru za okvirno 22,5 m. Volumenom se isticao dio radionice izveden od opeke i s četverostrešnim krovom s pokrovom od limenih traka. Prema fotografijama nastalima prije 1935. godine, imao je centralno smješten dimnjak, oblikovan poput lanterne, koji je poslije uklonjen. Osvjetljenje je riješeno velikim prozorima koji se sastoje od metalne rešetkaste konstrukcije s ispunom od jednostrukog stakla (sl. 13-16). U tom dijelu radionice smještena je peć za lijevanje.

Nabrojene građevinske promjene bile su uvjetovane činjenicom da su tijekom ekonomske krize braća Ševčik morala promijeniti program proizvodnje jer nisu mogli konkurirati austrijskoj proizvodnji. Novouređenu ljevaonicu željeza i metala opremili su strojevima i topioničkim pećima te su je upotrebljavali uglavnom za vlastite potrebe na odljevcima iz strojno lijevanog željeza i metala, koje su sami prerađivali za izradu strojeva. Proizvodili su pretežito teške armature za vodovode i kanalizaciju te velike plinske uređaje za stacionarne motore na pogon drvenim ugljenom i drvom.¹⁸

Projekt novogradnje tvornice braće Ševčik iz 1928. izradio je arhitekt Srećko Florschütz, potpisan kao ovlašteni graditelj na nacrtima priloženima uz građevinsku dozvolu iz 1928. godine. Florschütz je djelovao u prvoj polovici 20. stoljeća, no njegovo je stvaralaštvo tek u manjoj mjeri poznato i istraženo.¹⁹

DRUGA FAZA GRADNJE: 1935. – 1936.

U godinama 1935.-1936. nadograđene su i proširene postojeće tvorničke zgrade. Zgrada ljevaonice proširena je prema sjeveru, gdje je uređeno novo odjeljenje za proizvodnju kovane robe, zakovica i vijaka. Dalje prema sjeveru na novogradnju odjeljenja za proizvodnju kovane robe dograđeno je prizemno skladište za spremanje gotove lijevane robe i polufabrikata. Na prizemnu poslovnu zgradu koja je gledala na Grahorovu ulicu, a koja je prema nacrtima iz 1928. trebala biti jednokatna, dograđena su dva kata u svrhu skladišta za spremanje kalupa za oblikovanje i raznih uzoraka robe te je unutarne stubište premješteno s obzirom na prvotni nacrt i izvedeno uz dvorišno pročelje. Godine 1935. sagrađeno je i skladište koje se nastavljalo na ljevaonicu, dalje prema sjeveru. Tlocrtno je trapezno oblika okvirnih dimenzija 11 x 18,5 m, dužom stranom orijentirano u smjeru istok-zapad. Konstrukcija i osvjetljenje skladišta izvedeni su kao na obje radionice, a pristup je bio izravno iz ljevaonice (sl. 17). Iza strojarske radionice

8. Tvornica „Braća Ševčik“ - radionica i ljevaonica, pogled s jugozapada, fotografija. Izvor: MGZ, Zbirka fotografija, fotografskog pribora i razglednica.

The Ševčik Brothers factory – workshop and foundry, view from the southwest, source: Zagreb City Museum, Collection of Photographs, Photographic Equipment and Postcards

i zapadno od produžetka ljevaonice nalazila se manja građevina koja nije bila predviđena nacrtima iz 1928., a na nacrtima iz 1935. godine na tom je mjestu ucrtana građevina koja joj dimenzijama odgovara, no svjetlici su suprotnog usmjerenja. Prema nacrtima je bila predviđena za skladište pijeska i gotove robe.²⁰

Tvornica „Braća Ševčik“ u to je doba proizvodila transmisijski materijal, vodovodne armature, plinske uređaje, strojeve za opremu tekstilne i kemijske industrije, pilane, mlinove, dizalice, alatne strojeve (tokarske klupe, bušilice, strojeve za brušenje) te željezničke konstrukcije (sl. 4-6).²¹ Tvornicom su upravljala braća Jaroslav i Vladimir Ševčik s jednakim punomoćima, a od 1942. godine vlasnici su bili Vladimir Ševčik i Bedřich Ševčik.²² Na početku Drugoga svjetskog rata tvornica je bila uključena u ratnu proizvodnju, najviše za vojnu zrakoplovnu industriju te je surađivala s vojnim zapovjedništvima vojske Kraljevine Jugoslavije, a potom i s Ministarstvom domobranstva ili oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske.²³

TREĆA FAZA GRADNJE: 1945. – 1948.

Tvornica strojeva i ljevaonica metala „Braća Ševčik“ djelovala je do ukaza Ministarstva industrije od 28. svibnja 1945. godine, kad prelazi u državnu nadležnost.²⁴ Tada mijenja

9. Pogled iz dvorišta prema strojarskoj radionici i skladišnoj zgradi (snimila M. Ratkajec, lipanj 2012.).
View of the factory from the City of Mainz St. (photo by: M. Ratkajec, June 2012)

10. Pogled iz dvorišta prema strojarskoj radionici i skladišnoj zgradi (snimila M. Ratkajec, lipanj 2012.).
View from the courtyard of the machine workshop and the warehouse building (photo by: M. Ratkajec, June 2012)

11. Tvornica „Braća Ševčik“ - radionica i ljevaonica, pogled s jugozapada, fotografija. Izvor: MGZ, Zbirka fotografija, fotografskog pribora i razglednica.
The Ševčik Brothers factory – workshop and foundry, view from the southwest, source: Zagreb City Museum, Collection of Photographs, Photographic Equipment and Postcards

naziv u „Prvomajska tvornica alatnih strojeva“ u Zagrebu.²⁵ Godine 1946. „Prvomajska“ je počela bespravnu gradnju dvokatne ulične upravne zgrade i dvorišne tvorničke zgrade na susjednom zemljištu, na adresi Prilaz baruna Filipovića 18 (danas Ulica grada Mainza 18). Dvokatna upravna zgrada nalazila se na južnom rubu parcele, tlocrtno je bila oblika slova U. Središnje krilo bilo je orijentirano u smjeru istok-zapad, a bočna su se krila nastavljala okomito prema sjeveru. Ulično pročelje središnjeg krila zgrade rastvarala

su tri reda prozora. Na donjoj se etaži sa zapadne strane nalazio ulaz u zgradu, a na istočnoj je strani bio kolni prolaz koji je vodio do dvorišne tvorničke zgrade. Na drugoj i trećoj etaži nalazilo se pet prozorskih osi. Bočna krila također su bila rastvorena prozorima. Tvornička zgrada se prema sjeveru nastavljala na upravnu zgradu. Tlocrt joj je bio izduženog pravokutnika, dužom stranom orijentiran u smjeru sjever-jug. Nosiva konstrukcija bila je izvedena od predgotovljenih armiranobetonskih stupova

12. Tvornica „Braća Ševčik“ - pogled s jugozapada, fotografija. Izvor: MGZ, Zbirka fotografija, fotografskog pribora i razglednica. *The Ševčik Brothers factory – view from the southwest, source: Zagreb City Museum, Collection of Photographs, Photographic Equipment and Postcards*

13. Radionica za montiranje željeznih konstrukcija (poslije ljevaonica); zapadno i južno pročelje (snimio G. Arčabić, lipanj 2012.). *Workshop for assembling iron constructions (later foundry) – the west and south front (photo by G. Arčabić, June 2012)*

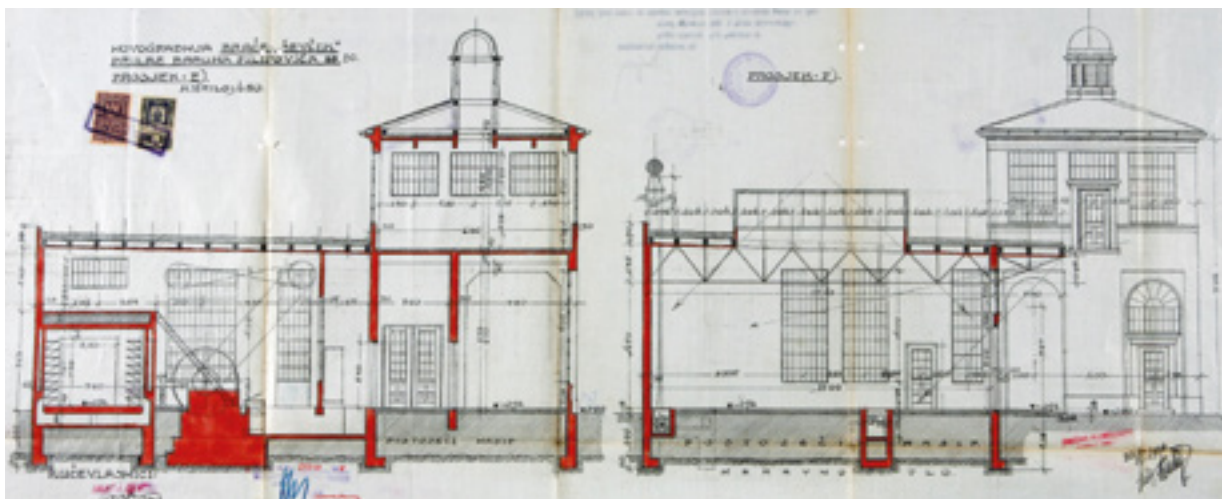

14. Pogled na krovove (odozdo prema gore): manja skladišna zgrada, radionica za montiranje željeznih konstrukcija i tvornička zgrada „Prvomajske“ (snimila M. Ratkajec, lipanj 2012.). *View of the roofs (bottom-up): the smaller warehouse building, the workshop for assembling iron constructions and the Prvomajska factory building (photo by M. Ratkajec, June 2012)*

i greda, a hala je bila osvijetljena poprečno postavljenim betonskim *shed* krovovima. Za cijelu izgradnju građevinsku dozvolu dobili su godinu dana poslije, 1947., a iste godine dobivena je i uporabna dozvola. Godine 1948. dopušteno je privremeno postavljanje strojeva za obradu metala i proizvodnju alatnih strojeva.²⁶ Ubrzo nakon toga „Prvomajska“ je preselila svoje pogone na Žitnjak, a u ove prostore uselila se tvornica tekstilnih strojeva „Tekstilstroj“. „Tekstilstroj“ se prostorima nekadašnje tvornice

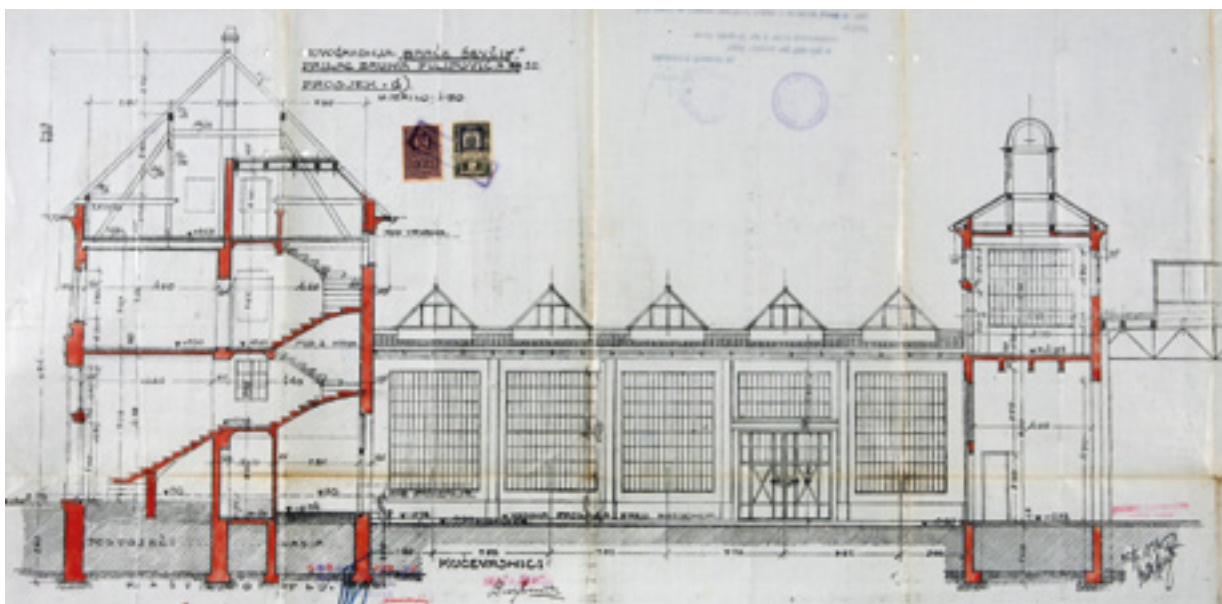
„Prvomajska“ koristio do kraja sedamdesetih godina, kad su svoje proizvodne pogone preselili na adresu Žitnjak b.b., čime prestaju proizvodne aktivnosti u nekadašnjoj Tvornici „Braća Ševčik“.²⁷

Sklop Tvornica „Braća Ševčik“ primjer je kvalitetne međuratne industrijske izgradnje. Prostorna, arhitektonska i konstrukcijska rješenja tvornice odgovaraju onodobnim zahtjevima industrijske gradnje primjenom suvremenih tehnika gradnje. Premošćivanje prostora velikih dimenzija,

15. Nacrt novogradnje „Braće Ševčik“ iz 1928. godine - presjeci radionice. Izvor: HR DAZG - 1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18.

Blueprint of the newly-built Ševčik Brothers factory from 1928 – cross-section views of the workshop, source: State Archive in Zagreb, Collection of Building Documentation, City of Mainz St. 18

16. Nacrt novogradnje „Braće Ševčik“ iz 1928. godine - presjek stambene zgrade i radionice. Izvor: HR DAZG – 1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18.

Blueprint of the newly-built Ševčik Brothers factory from 1928 – cross-section view of the residential building and the workshop, source: State Archive in Zagreb, Collection of Building Documentation, City of Mainz St. 18

kakve je zahtijevala suvremena industrijska proizvodnja, omogućeno je gradnjom armiranobetonskih zidova i upotrebom čeličnih rešetkastih nosača stropne konstrukcije. Problem osvjtljenja takvih velikih prostora riješen je prozorima velikih dimenzija, što je omogućila primjena lagane metalne rešetkaste konstrukcije i ispunjena od jednostrukog stakla. Kao dodatni izvor dnevne svjetlosti izrađeni su svjetlici od dvostrešne čelične konstrukcije s ispunom od stakla. Takva upotreba najsuremenijih arhitektonskih i konstrukcijskih rješenja i građevinskih materijala čine Tvornicu „Braća Ševčik“ vrijedim dijelom

zagrebačke industrijske baštine prve polovice 20. stoljeća, sada nažalost nepovratno izgubljene.

Problemi zaštite industrijske baštine

INDUSTRIJSKA BAŠTINA U PROCESIMA DEINDUSTRIJALIZACIJE I REURBANIZACIJE

Industrijska baština specifični je dio nepokretne kulturne baštine čije je prepoznavanje kao kulturne vrijednosti počelo poslije Drugoga svjetskog rata, a od sedamdesetih godina 20. stoljeća postaje predmetom znanstvene

discipline industrijske arheologije.²⁸ Procesi deindustrijalizacije i reurbanizacije u urbanim područjima diljem Europe počeli su već šezdesetih godina 20. stoljeća, dok su na području srednje i istočne Europe počeli nešto kasnije (devedesetih godina) zbog političkih i temeljitih gospodarskih promjena. Transformaciju industrijskog u postindustrijsko doba obilježava povlačenje industrije iz urbanih središta zbog povećane ekološke svijesti, prestrukturiranja gospodarstva i promjena u tehnološkim procesima.²⁹ Pri tome je ostalo mnogo građevina koje više ne odgovaraju novim tehnologijama ili sustavu proizvodnje, koje se danas smatraju urbanim teretom. Ukinućem pogona, uvođenjem novih tehnologija koje traže novi fizički okvir te preseljenjem industrija u nove industrijske zone, sve je više tvorničkih pogona, skladišta i cijelih tvorničkih sklopova i industrijskih zona koje ostaju bez prvotne namjene.³⁰ Tvornički sklopovi koji su se u vrijeme industrijalizacije Zagreba nalazili na gradskoj periferiji, danas se bez namjene nalaze u njegovu središtu, a njihova funkcija, tehnologija rada i arhitektonska struktura nije kompatibilna s današnjim značenjem prostora u tkivu metropole. Zbog neprilagođenosti urbanim standardima danas čine periferni prostor u središtu grada.³¹ Biserka Dumbović Bilušić industrijsku baštinu drži resursom za stvaranje novog urbanog i kulturnog identiteta središnjega gradskog prostora, koji afirmira povijesne, urbanističko-arhitektonske i tehničke strukture. Autorica uvodi termin urbanistička revitalizacija koji definira kao: (...) „odnos prema urbanom prostoru koji će rehabilitirati njegove povijesne, prostorne, arhitektonske, tehničke i estetske vrijednosti na način da se prostor nedestruktivno prenamijeni za nove sadržaje.“³² U potrazi za novom urbanošću, Dumbović Bilušić suprotstavlja paradigmu urbanističke revitalizacije najstarijih industrijskih prostora grada i korporativni (investitorski) urbani krajolik, pri čemu je očuvanje najvrednijih primjera industrijske arhitekture i pripadajućeg tehničkog inventara, umreženih u sustav industrijskog krajolika, potencijal za stvaranje novog urbanog i kulturnog identiteta gradskog prostora.³³

TICCIH – POVELJA IZ NIZHNY TAGILA

Počeci sustavne razrade identifikacije, valorizacije i zaštite industrijske baštine vezani su uz osnivanje TICCIH-a (International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage / Međunarodni odbor za zaštitu industrijske baštine) 1978. godine. Godine 2003. na kongresu te organizacije održanom u Rusiji, nastala je Povelja za industrijsku baštinu iz Nizhny Tagila, koja se smatra središnjim dokumentom suvremene zaštite industrijske baštine. U povelji je industrijska baština definirana kao baština koju čine ostaci industrijske kulture koji imaju povijesnu, tehnološku, društvenu, arhitektonsku ili znanstvenu vrijednost, a to su građevine, postrojenja, radionice, mlinovi, tvornice, rudnici i lokacije za proizvodnju

17. Radionica za montiranje željeznih konstrukcija - pogled s juga (snimila M. Ratkajec, lipanj 2012.).

Workshop for assembling iron constructions – view from the south (photo by M. Ratkajec, June 2012)

i preradu, skladišta, mjesta za proizvodnju, emitiranje i uporabu energije, prometna infrastruktura, kao i mjesta društvenih aktivnosti povezana s industrijom (stanovanje, religija ili obrazovanje) (čl. 1).³⁴ Također su definirane i vrijednosti industrijske baštine, pri čemu se ističe da ona pruža dokaze o aktivnostima koje su imale (i još imaju) duboke povijesne posljedice. Industrijska baština ima društvenu vrijednost jer svjedoči o životima običnih ljudi pa pruža osjećaj identiteta. Ima i tehnološku i znanstvenu vrijednost u povijesti proizvodnje, inženjerstva i izgradnje, kao i estetsku vrijednost koja proizlazi iz kvalitete njezine arhitekture, oblikovanja ili planiranja. Te vrijednosti svojstvene su svakoj lokaciji, tvornici, predmetu, stroju i radnom prostoru, kako u industrijskom krajobrazu i pisanoj dokumentaciji, tako i u pamćenju o industriji, u sjećanjima ljudi i njihovim običajima. Prema povelji, dodatnu vrijednost imaju i rani ili pionirski primjeri industrijske baštine (čl. 2, st. 1-4).³⁵ Nažalost, ni jedno od načela koje povelja predviđa³⁶ nije provedeno u slučaju Tvornice „Braća Ševčik“, dok se u brojnim drugim slučajevima provode samo neka od načela zaštite industrijske baštine koje predlaže Povelja, što najčešće znači osiguravanje statusa kulturnog dobra, koje tako zakonski zaštićeno stoji bez namjene i propada.

PROBLEMI OČUVANJA ZAGREBAČKE INDUSTRIJSKE BAŠTINE
Inventarizacije i valorizacije postojeće graditeljske strukture Zagreba provode se na temelju odredbi Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN, 69/99, 151/03, 157/03, 87/09 i 88/10) te u skladu s mjerama zaštite i očuvanja nepokretnih kulturnih dobara određenih postojećom Konzervatorskom dokumentacijom za Generalni urbanistički

15. Rušenje tvornice 11. siječnja 2014. godine. Izvor: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=618905128176730&set=pcb.618911314842778&type=1&theater>.

Demolition of the factory on January 11th 2014, source: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=618905128176730&set=pcb.618911314842778&type=1&theater>

plan (GUP) Grada Zagreba. Intervencija na zaštićenim kulturnim dobrima podliježe odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara te obvezama ishoda i posebnih uvjeta i prethodnih odobrenja Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode kao mjerodavnog tijela (NN, 69/99, članak 60. i 62. Zakona). Dopusnene i preporučljive intervencije na zaštićenim kulturnim dobrima utvrđuju se analizama povijesnog i prostornog razvoja lokacija i postojeće graditeljske strukture.³⁷ Valorizacija industrijske baštine u Hrvatskoj problematična je zato što ne postoji dogovoreni pristup valorizaciji koji bi se odnosio na cijelu Hrvatsku i koji bi u određenim segmentima bio usklađen s europskim ili svjetskim sustavima kategorizacije i valorizacije industrijske baštine. Nije ustanovljena ni točna metodologija kojom bi se u Hrvatskoj istraživala industrijska baština, što znači da se prilikom istraživanja ne prikupljaju iste kategorije podataka, pa je komparacija prikupljenog materijala znatno otežana. Tvornica strojeva i ljevaonica metala „Braća Ševčik“ nije bila upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, no kako se nalazila na području kulturnog dobra Povijesna urbana cjelina grada Zagreba, na području za koje je utvrđen sustav zaštite „B“, štiti ju je režim koji podrazumijeva „zaštitu osnovnih elemenata povijesne urbane strukture, pejzažnih vrijednosti, te pojedinih skupina i pojedinačnih povijesnih građevina, unutar kojih je potrebno očuvati sva bitna obilježja strukture“.³⁸ Režim zaštite „B“ prema GUP-u Grada Zagreba odnosi se na područje različitog stupnja očuvanosti povijesne strukture. Primjenjuje se na graditeljske cjeline s vrijednom prostornom i građevinskom strukturom te pretežito očuvanom kvalitetnom građevnom supstancijom, odnosno na gradske predjele unutar kojih su cjelovito zaokružene njegove temeljne prostorno-urbane i arhitektonsko-graditeljske značajke. Prema GUP-u, posebna zaštita u zoni „B“ odnosi se na očuvanje fizionomije, gabarita izgradnje, urbanih interijera i srodno, uz mogućnost nužnog prilagođavanja postojeće supstancije

suvremenim potrebama. U slučaju gradnje ili pojedinačne interpolacije, kao i u rekonstrukciji postojećih zgrada, svi elementi važni za određivanje zahvata u prostoru – oblik i veličina građevinske parcele, namjena, veličina i oblikovanje građevine te smještaj na parceli, uređenje parcele, način priključenja parcele i objekata na javnoprometnu površinu i komunalnu infrastrukturu – moraju se odrediti ograničenjima i obvezama koje proizlaze iz urbanističkih i arhitektonskih specifičnosti pojedinog naselja, odnosno lokalnih uvjeta.³⁹ U GUP-u Grada Zagreba za ulični blok u kojem se nalazi Tvornica strojeva i ljevaonica metala „Braća Ševčik“ određena je mješovita namjena – pretežito stambena, kao i za okolne blokove.⁴⁰ Nedovoljno definirani uvjeti zaštite, jer nije bila upisana u Registar kulturnih dobara RH, i činjenica da u njezinoj neposrednoj blizini niče novogradnja pretežito stambene namjene, doveli su do rušenja tvornice u siječnju 2014. godine. Parcela na kojoj se nalazila tvornica u posjedu je tvrtke VMD Promet d.o.o.⁴¹ koja je, prema riječima njezina direktora, parcelu kupila s ishodenim dozvolama za rušenje i prvu fazu gradnje te na tome mjestu planiraju sagraditi zgradu poslovno-stambene namjene (sl. 18). Iako se posljednjih nekoliko desetljeća zaista budi svijest o velikoj materijalnoj i estetskoj vrijednosti industrijskog naslijeđa te se novim urbanim strategijama spomenici industrijske baštine sve više revitaliziraju, navedeni primjeri uklanjanja industrijske baštine nisu rijetkost. Adekvatnim prenamjenama građevina industrijske baštine bitno se može pridonijeti kvaliteti života u suvremenim gradovima, no politika očuvanja zahtijeva jasne smjernice o prenamjeni industrijskih zgrada, sklopova i zona s planerskog, ekonomskog i arhitektonsko-konstruktivnog aspekta. Pravilnom se transformacijom, u skladu s društvenim potrebama, bitno pridonosi očuvanju identiteta pojedine četvrti, grada ili regije te se ostvaruje kontinuitet života i rada na određenom prostoru. Takva revitalizacija ne postaje sama sebi svrhom, navodi Ljiljana Šepić, već je dio mehanizma kojim društvena zajednica na najbolji način koristi postojeći građevni fond.⁴² Goran Arčabić upozorava na probleme u vrednovanju, zaštiti, prenamjeni, odnosno korištenju potencijala industrijskih objekata u Hrvatskoj. Glavnim problemom smatra „nedovoljnu osviještenost o potrebi očuvanja industrijske baštine te o njezinim razvojnim potencijalima... Ranoindustrijski objekti u gradu Zagrebu uglavnom se nalaze na atraktivnim lokacijama pa su financijski interesi često ispred baštinskih... Takav pristup nužno zahtijeva promjenu i revalorizaciju jer u protivnom prijeti potpuna devastacija dijela baštine koji svjedoči o procesima modernizacije te o gospodarskom, društvenom i urbanističkom razvoju grada“.⁴³ Nažalost, tipologija industrijske arhitekture u Hrvatskoj još nije izrađena. Dosad su rađeni jedino konzervatorski elaborati kao rezultati istraživanja službi za zaštitu spomenika kulture ili radovi povjesničara umjetnosti i arhitekata

u kojima se obrađuju pojedini industrijski sklopovi ili građevine, što je nedovoljno za izradu cjelovite tipologije industrijske arhitekture. Također, kod nas ne postoji razrađena metodologija istraživanja industrijske baštine, odnosno sustav kriterija za njezinu valorizaciju. Primjeri obnove i prenamjene industrijske arhitekture su rijetki i ne može se reći da su dio uvriježene prakse. Ipak, u posljednje se vrijeme u Hrvatskoj organiziraju predavanja, konferencije i rasprave kojima se popularizira industrijska baština, osnivaju se civilne i nevladine udruge koje se bave industrijskom baštinom te se pokreću višegodišnji projekti, što pridonosi otkrivanju industrijske baštine kao ravnopravne kulturne kategorije. Brojni potencijali industrijske baštine mogu se iskoristiti u turističke svrhe. Turizam je danas jedna od najsnažnijih i najraširenijih industrija svijeta, a u novije se vrijeme sve više razvija i cijeni upravo kulturni turizam. Industrijska se baština kao dio kulturne baštine u nekim državama već počela aktivno uključivati u turističku ponudu te je u dotada neturističkim mjestima upravo ona postala temeljem turizma. No kako bi to bilo ostvarivo, najprije bi trebalo provesti inventarizaciju i valorizaciju cjelokupne industrijske ba-

štine Hrvatske, osigurati joj primjerene sustave zaštite te je potom uključiti u turističke procese. Industrijska arhitektura lako se može prenamijeniti u smještajne kapacitete, ugostiteljske objekte, kulturne ustanove, muzeje, galerije i slično. Pritom su najveći problem golema financijska ulaganja koja takve prenamjene zahtijevaju i koja onemogućuju obnovu i opstanak industrijske baštine. Ipak, pametno osmišljenom strategijom industrijsku je baštinu moguće pretvoriti u kulturno dobro koje donosi gospodarski napredak i razvoj kraja u kojem se nalazi, što je ujedno i jedino rješenje ako je želimo dugoročno očuvati i osigurati joj aktivnu ulogu u suvremenom životu. U konceptu kulturnog turizma, kulturna baština (pa tako i industrijska baština) uvrštava se u promociju turizma, pri čemu su oba čimbenika u ravnopravnom položaju i profitiraju takvim načinom suradnje. Naime, pametno osmišljenom strategijom uvrštavanja industrijske baštine u turističke koncepte, baštini se omogućuje aktivni status u suvremenom životu i ona prestaje biti samo teret proračunu lokalnih zajednica i postaje pokretač njihova gospodarskog razvoja. ■

Bilješke

1 Stručnu je javnost na važnost Tvornice „Braća Ševčik“ 2010. godine upozorila Željka Čorak u izlaganju „Tvornica braće Ševčik arhitekta Srećka Florschützta u Zagrebu“. ŽELJKA ČORAK, *Tvornica Ševčik u Zagrebu – prijedlog za zaštitu*, u: *Zbornik radova 4. međunarodne konferencije o industrijskom nasljeđu* 21. - 23. 4. 2010., (ur.) Velid Đekić, Nina Palinić, Rijeka, 2012. 599-600.

2 Podaci na kojima se temelji rekonstrukcija povijesti gradnje i prenamjene Tvornice „Braća Ševčik“ prikupljeni su arhivskim istraživanjima u Državnom arhivu u Zagrebu i Hrvatskom državnom arhivu, te terenskim istraživanjima na samoj lokaciji.

3 MIRJANA GORŠIĆ, Uvod, u: *Zbornik radova Prvog hrvatskog simpozija o industrijskom nasljeđu. Grad za 21. stoljeće*, (ur.) Mirjana Goršić, Karlovac, 2001., 13-15..

4 U nagodbenu doba, nakon 1867.-1868. godine, sjeverna Hrvatska potpala je pod ugarski dio Monarhije; željezničke pruge grade se u sklopu mreže Ugarskih željeznica, pa tako i pruga Zakany – Zagreb 1869. godine. LJILJANA ŠEPIĆ, *Potok Medveščak – kolijevka zagrebačke industrije i prve revitalizacije*, u: [Zbornik radova II. međunarodne konferencije o industrijskoj baštini pod motom: Rijeka – grad na vodi i moru](#), (ur.) Miljenko Smokvina, Rijeka, 2010., 137-148.

5 Isto, 139-148.

6 SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zagreb u središtu*, Zagreb, 2003., 110-111.

7 Tako je zbog novog Državnog kolodvora tada nastala i još jedna, nova, istočna industrijska zona. Kolodvor je sagrađen u sklopu odvojka ugarskih željeznica, u osi istočnog kraka Zelene potkove 1894. godine, te se iste godine gradi i veliki sklop Strojarnice (željezničkih radionica). Ondje se južno od pruge 1907. ponovno gradi Paromlin koji je prethodno stradao u požaru (sagrađen 1863. godine), zatim sjeverno od pruge 1894. Tvornica ulja i Tvornica papira, a 1911. Tvornica keksa „Union“, koji su s nizom tvorničkih pogona prema istoku grada činili istočnu industrijsku zonu. LJILJANA ŠEPIĆ 2010., (bilj. 4), 139-148.

8 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje HR DAZG) 1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18. Za podatke o „Vestri“ vidi građevinsku, stambenu i uporabnu dozvolu te nacрте; za podatke o Tvornici za pamučnu industriju vidi građevinsku i stambenu dozvolu te nacрте; za podatke o Tvornici soda-vode i pucavaca vidi zapisnik o dodjeli dozvole za adaptaciju i nacрте; za podatke o autogaraži i mehaničarskoj radionici vidi građevinsku i uporabnu dozvolu te nacрте.

9 Tvornička parcela nalazi se u Ulici grada Mainza 18, u katastarskoj općini Črnomerec (k.č. 3317); zauzima 3967 m². Smještena je na jugozapadnom uglu gradskog bloka s juga omeđenog Ulicom grada Mainza, sa sjevera Ilicom, sa zapada Grahorovom ulicom, a s istoka Slovenskom ulicom.

- 10 HR-HDA-607, kutija br. 1: obrtna iskaznica; kutija br. 31: nacrti iz 1922. god., nacrti iz 1923. god.; HR DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 20: građevinska dozvola iz 1922., građevinska dozvola iz 1923. godine.
- 11 HR DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 20: molba za izdavanje građevinske dozvole 1928., građevinska dozvola 1928., nacrti uz građevinsku dozvolu 1928., opis radnje u obnovljenoj strojomehaničarskoj radionici, oglas za javnu raspravu 1928.; HR-HDA-607, kutija br. 1.: obrtna iskaznica 1930.
- 12 HR DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 20: izvješće povjerenstva za izdavanje uporabne dozvole 1929.
- 13 Novijom adaptacijom svjetlici su bili uklonjeni te je pokrov bio izveden od ploča trapeznog lima.
- 14 HR DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 20: očitovanje braće Ševčik u procesu izdavanja uporabne dozvole.
- 15 HR DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 20: nacrti uz građevinsku dozvolu 1928.
- 16 HR DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 20: nacrti za smještaj strojnog uređaja 1930.
- 17 Terenskim obilaskom u svibnju 2012. godine nije mi bio omogućen uvid u taj dio radionice, pa nisam utvrdila je li radionica izvedena prema nacrtima iz 1928. godine.
- 18 HR DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 20: molba za pokretanje ediktalnog postupka 1930., dozvola za postavljanje strojeva i topioničkih peći 1930.; HR-HDA-607, kutija br. 31: kratak historijat firme 1939.
- 19 JASENKA KRANJČEVIĆ, [Graditelj Srećko Florschütz, 1882.-1960.](#), u: *Prostor*, 2 (1-2), (1994.), 135-152. i JASENKA KRANJČEVIĆ, [Graditelj Srećko \(Feliks\) Florschütz. Novi prilozi za poznavanje arhitektonskog opusa](#), u: *Prostor* 5 (2/14), (1997.), 273-294.
- 20 Prigodom obilaska nije bio omogućen uvid u taj dio tvornice.
- 21 HR-HDA-607, kutija br. 31: kratak historijat firme 1939.
- 22 HR-HDA-607, kutija br. 1: upis u trgovački registar za društvene tvrtke 1942.
- 23 HR-HDA-607 sumarni inventar; http://arhinet.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=623 (posjet 1. 9. 2012.)
- 24 HR-HDA-607, kutija br. 1: presuda o konfiskaciji imovine 1945., odluka o brisanju iz obrtnog registra 1946., zaključak o prelasku tvrtke u vlasništvo N.R. Hrvatske 1946.
- 25 HR-HDA-607, kutija br. 1: odluka o brisanju iz obrtnog registra 1946., odluka o promjeni naziva 1946., odluka o brisanju iz obrtnog registra.
- 26 HR-HDA-607, kutija br. 31: građevinska dozvola 1947.; HR DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, Ulica grada Mainza 18: izvješće Građevnog odjela o gradnji bez dozvole 1946., zapisnik o izdavanju uporabne dozvole 1947., izvješće o postavljanju strojeva 1948.
- 27 Iz usmene komunikacije s tajništvom tvornice Tekstil-stroj, 27. 9. 2012.
- 28 IVO MAROEVIĆ, Muzealizacija industrijske baštine kao kulturni resurs, u: *Zbornik radova Prvog hrvatskog simpozija o industrijskom nasljeđu. Grad za 21. stoljeće*, (ur.) Mirjana Goršić, Karlovac, 2001., 75-87., 77.
- 29 SONJA IFKO, Arhitekturna baština industrijalizacije - mogućnost ponovne uporabe, *Informatica museologica* 1-2, (29), (1998.), 89-93, 92.
- 30 LJILJANA ŠEPIĆ, Svijetla budućnost – vrijeme spašavanja i revitalizacije industrijskog nasljeđa, u: *Zbornik radova Prvog hrvatskog simpozija o industrijskom nasljeđu. Grad za 21. stoljeće*, (ur.) Mirjana Goršić, Karlovac, 2001., 275-283, 277.
- 31 BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, Strojarnica državne ugarske željeznice u Zagrebu – elementi za stvaranje novog urbanog identiteta, u: *Zbornik radova Prvog hrvatskog simpozija o industrijskom nasljeđu. Grad za 21. stoljeće*, (ur.) Mirjana Goršić, Karlovac, 2001., 242-252, 245.
- 32 BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, [Zaštita i obnova industrijskog krajolika željeznice u Zagrebu – mogući koncept razvoja](#), u: *Informatica museologica* 1-2 (38), (2007.), 42-48, 42.
- 33 BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ 2007., (bilj. 32), 48.
- 34 <http://international.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (čl. 1) (31. 1. 2014.). Godine 2011. na godišnjem sastanku ICOMOS-a usvojena je povelja „The Dublin Principles“ (Dublinska načela), koja predstavlja zajednička načela ICOMOS-a i TICCIH-a o zaštiti industrijske baštine. http://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/10/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf (12. 6. 2014.)
- 35 <http://international.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (čl. 2, st. 1-4) (31. 1. 2014.).
- 36 Vidi bilješku 33, čl. 3, st. 1-10, čl. 4, st. 1-8, čl. 5, st. 1-9.
- 37 ZRINKA PALADINO, [Zaštita zagrebačke industrijske baštine izradbom konzervatorskih elaborata Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu](#), u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 33/34, (2012.), 147-171, 147.
- 38 ZRINKA PALADINO 2012., (bilj. 37), 164.
- 39 <http://www1.zagreb.hr/SIGlasnik.nsf/VPD/FC1A519EBDEF9F26C125758200424888?OpenDocument&19> (3. 2. 2014.)
- 40 <https://geoportal.zagreb.hr/Karta> (31. 1. 2014.).
- 41 <http://www.vmd-promet.hr/o-nama> (27. 1. 2014.).
- 42 LJILJANA ŠEPIĆ 2001., (bilj. 30), 277.
- 43 GORAN ARČABIĆ, [Zagrebačka industrijska baština u registru kulturnih dobara Republike Hrvatske – pregled, stanje, potencijali](#), u: *Informatica museologica*, 1-2 (38), (2007.), 22-39, 28.

Summary

Mirn Ratkajec

PROTECTION OF INDUSTRIAL HERITAGE AS EXEMPLIFIED BY THE ŠEVČIK BROTHERS MACHINE FACTORY AND FOUNDRY

The paper gives an account of the *Ševčik Brothers* machine factory and foundry, as an example of industrial architecture in Zagreb in the interwar period, which has thus far not been researched and valorized. It is examined in the context of Zagreb industrial heritage and the wider context of the protection of European industrial heritage, respectively. The processes of industrialization in the last three centuries have set the rhythm of historical development. In the course of that time, technology has been a driving force of industrialization, becoming a carrier of extraordinary social, political, economic and spatial changes. The construction of the *Ševčik Brothers* machine factory and foundry got underway in 1922 and was in the following years, up until 1946, enlarged and expanded. The most important sections of the factory originated between 1928 and 1936, designed by architect Srećko Florschütz. Until it was brought down in the January of 2014, the factory had preserved its original building structure and appearance, while only minor sections have been removed or redesigned. In the last four decades, the factory was

not in operation but was rented out to various users who failed to use and maintain it in an appropriate manner. Since the 1970s, Europe has experienced processes of deindustrialization and reurbanization, which led to the relocation of factories from their original environment to more appropriate locations that meet contemporary urban requirements. As a result, many factories were robbed of their function and now stand abandoned and left to decay. Although in the last three decades some attention was given to the systematic protection and valorization of industrial heritage, which led to the renovation and adaptive reuse of a smaller portion of industrial heritage, much of it is still in poor condition and awaiting reuse. Such was the case of the *Ševčik Brothers* factory, until it was demolished in the January of 2014.

KEYWORDS: *industrial heritage, Zagreb, the Ševčik Brothers machine factory and foundry, TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage), the Nizhny Tagil Charter*